

**„VYPOČUJTE SI PESNIČKU PEKNÚ...“
STARŠIA JIDIŠ POÉZIA V PRAHE V 17.–18. STOROČÍ
A JEJ PREDSTAVITELIA**

DANIEL POLAKOVIČ

Od svojich počiatkov bola jidiš literatúra založená predovšetkým na Biblii, jej komentároch a hagadickej látke Talmudu a Midrašu. Najstaršie biblické preklady do jidiš (*judendeutsch*) boli nielen úzko viazané na originálny hebrejský text, ale snažili sa ho na druhej strane aj literárne napodobňovať. Systematickým úsilím v prekladateľskom procese bol predovšetkým prevod každého slova biblického originálu do jidiš prostredníctvom vhodných paralelných nemeckých komponentov, hoci mnohé hebraizmy v texte boli nepochybne všeobecne zrozumiteľné židovskej čitateľskej verejnosti. Každopádne raní prekladatelia vytvorili na dlhší čas špecifickú štruktúru väzieb, idiómy a zvláštne štylistické a jazykové formy, ktoré sa zachovali v ústnej i písomnej interpretácii Biblie v jidiš. Najstaršie voľné literárne pokusy v jidiš nesú preto stopy týchto archaizmov a určitých daných štylistických prvkov. Ide najmä o rýmované parafrázy biblických príbehov, kde sa miešajú pôvodné motívy s neskoršími adaptáciami v rámci naratívnych legend postbiblickej literatúry. Metrická štruktúra týchto skladieb prevzala rytmickú schému z nemeckej ľudovej epickej poézie, s obvyklým použitím systému akrostichov a strof hebrejského hymnu – *pijutu*. V poetických skladbách neskoršieho obdobia sa ujal hlavne nemecký systém so všetkými charakteristickými konvenciami v štýle a štruktúre ľudových piesní (*lid*).¹

Termín *lid* na tituloch pražských tlačí piesní má niekoľko variabilných podôb: *schën lid, nei lid, schën nei lid, nei klog lid, sreffe lid* atď. Iné jidiš alebo hebrejské varianty ako *kina* (elégia), *bichl* (knižka) či *beschreibung* (popis) sú menej obvyklé. Väčšina tých-

¹ K celkovému prehľadu staršej jidiš literatúry slúži doteraz bibliografia tlačených jidiš diel Moritza Steinschneidera, *Jüdisch-deutsche Literatur*, ktorá vychádzala na pokračovanie v časopise *Serapeum* (Leipzig 1848–49; súborný reprint: Jeruzalem 1961). Táto práca síce vyžaduje mnoho opráv a dodatkov, ale je dosiaľ jediným komplexným prehľadom tlačenej jidiš produkcie v 16.–18. storočí. V jeho stopách nadviazala izraelská literárna historička Sara Cfatman, ktorá vypracovala provizórny súpis zachovaných jidiš tlačí z 16.–19. storočia v historických fondoch knižníc v Európe (Francúzsko, Holandsko, SRN, Švajčiarsko, Veľká Británia) a v USA (Cincinnati). Na základe výsledkov tohto bibliografického projektu bola zatiaľ publikovaná len výberová bibliografia jidiš prozaickej literatúry, od vydania prvej tlače v jidiš (1504) až do začiatku 19. storočia, *Ha-sifrut be-jidiš me-rešitab ad „Šivebej ha-Beš“ (1504–1814)*. *Bibliografija mu'eret* (Jerusalem: Hebrew University, 1985).

to poetických skladieb je napísaná v slohových strofách a len niekoľko z nich má nepravidelnú rýmovanú štruktúru. Dokonca niektoré rýmované prozaické diela majú často takú defektnú skladbu, že z mnohých veršovaných strof nie je jasné, akú originálnu literárnu predlohu použil autor.

Autor textu, pokiaľ je vôbec známy, sa uvádza zvyčajne vo forme abecedného alebo iného zvláštneho akrostichu na začiatku každej strofy alebo až na záver tlač. V niektorých prípadoch je meno autora uvedené na začiatku alebo na konci textu v zvláštnej poznámke. Často ide len o časť jeho celého mena (napr. Jaakov, Jaakov b. Elija, Meir [ben] Šimeon atď.), a konkrétne autorstvo možno určiť len z kontextu, príp. vzájomnou komparáciou zachovaných paralelných piesní. Existuje i prípad, že sú uvedení dvaja autori (Meir b. Šimeon Wärtter a Šejndl, manželka kazateľa Gersona), tu ide ale pravdepodobne len o chybu tlačiarne, ktorá použila zhodné tlačové predlohy k tači druhej piesne. Autori týchto skladieb boli prevažne z vyššej vzdelanostnej vrstvy, pôsobili väčšinou v duchovnej správe (kantori, kazatelia, synagogálni sluhovia) alebo priamo v hebrejských tlačiarňach ako korektori a sadzači. Zvláštnu kapitolu tvoria autorky.²

Dve piesne majú priamo v incipite alebo v kolofóne piesne uvedený nápev, resp. melódiu (*nigun*) alebo inú veršovanú predlohu, sprevádzanú refrénom. V oboch prípadoch ide o skladby židovského pôvodu. Nápevy piesní sa nezachovali, existovali len v staršej ústnej tradícii. Do istej miery boli nápevy ovplyvnené známymi synagogálnymi modlitbami a hlavne ich spôsobom prednesu, zvlášť s „pret'ahovaním“ posledných slabík veršov. Často záležalo na lokálnom zvyku (*minhag*), ktorý sa často líšil i v miestnych synagógach v rámci jednej lokality. Rytmus týchto piesní sa mnohokrát nestotožňoval s rytmom pôvodnej melodickej predlohy. Z jazykového hľadiska je zaujímavé, že nie všetky skladby sú napísané len v jidiš. Existujú dokonca aj bilingválne verzie, v tomto prípade hebrejské a jidiš. Bilingvizmus bol charakteristický najmä pre náboženskú poéziu. Niektoré piesne boli najprv zložené v hebrejčine, kde jidiš spočiatku tento text sprevádzal len v marginálnej rovine, a nakoniec sa stal jeho rovnocenným doplnkom. Mnohé tieto texty dokonca používajú skratky (akrostich), formu často užívanú v hebrejskej liturgickej literatúre.³

Incipy piesní sú väčšinou doslovnými prekladmi počiatkových veršov hebrejských modlitieb (*El male rachamim*, *Av ha-rachaman* atď.). Niektoré majú prípadne ceremoniálny úvod, typický pre kramárske piesne, napr. *Hert mir menen un' waiber, Kauf den zemer jungen un' maiden* a pod. Samotné tlač. až na výnimky neuvádzajú mená tlačiarov, aj miesto tlače a vročenie býva vzácnosťou. Pokiaľ nejde o reflexiu na nejakú udalosť alebo na počesť nejakej osobnosti, ide vždy o veľmi komplikovanú bibliografickú záležitosť. V univerzálnych bibliografiách hebrejskej knižnice (Steinschnei-

der⁴, Benjacob⁵, Friedberg⁶, Vinograd⁷) bývajú tieto drobné tlač. často „násilne“ vročené a mnohokrát zaradené do doby, keď autor ešte nežil, prípadne bol už dávno zosnulý, i keď je v tlač. uvedený výslovne ako žijúca osoba. Z formátov tlač. prevažujú klasické oktávové formáty, väčšie (4°), prípadne menšie veľkosti (16°) tiež nie sú vzácnosťou. Rozsah týchto tlač. bol veľmi malý, väčšinou v rozmedzí štyroch až šiestich nepaginovaných listov. Distribúcia týchto piesní mala, podobne ako kramárske piesne, tri základné spôsoby rozširovania: predaj v pouličných krámoch a na trhoch, spev pred obrazom za sprievodu niektorého hudobného nástroja, prípadne v podobe kolportážnej ponuky na uliciach a pod.⁸

Ústrednou témou náboženských poetických skladieb bývali väčšinou biblické motívy (legendy o praotcoch, chvály Tóry, variácie na Dekalóg a pod). Niektoré majú špecifický sviatočný charakter, v rámci konkrétneho židovského sviatku, napr. na Chanuku, Purim a Simchat Tóra. Je veľmi pravdepodobné, že pri tejto príležitosti boli, okrem tradičných hebrejských skladieb (*Ma'oz cur*, *Šošanat Ja'akov* atď.), prenášané piesne práve z týchto drobných tlač. Existuje rad zachovaných piesní etického obsahu a veršovaných satír, kritizujúce dobové mravy a upozorňujúce na zanedbávanie základných náboženských predpisov. Ďalej sem patria skladby, ktoré čerpajú námet zo svetskej ľudovej nemeckej prózy, najmä z príbehov o rytieroch, zázračných udalostiach, dišpút medzi vojakmi a „nižším stavom“ atď.

Zvláštnu skupinu jidiš ľudovej poézie tvoria tzv. „historické piesne“ (*historische Lieder*).⁹ Hoci v mnohých prípadoch autori boli sami prítomní v čase udalosti, ktorú neskôr popísali, je pochybné pripísať im stenografickú spoľahlivosť či detailný popis nešťastia ako skutočný obraz udalosti. Je to zrejme napriek faktu, že piesne sú odpoveďou na literárne tradície a konvencie doby a snažia sa na druhej strane reflektovať myšlienky a pocity autorov. Každopádne jazyk historických piesní, hovorový a zároveň zrozumiteľný všetkým vrstvám, dovoľoval popisovať udalosti konkrétnejšie a detailnejšie než obvyklá hebrejská elégia alebo spomienková modlitba na podobnú tému.

Najväčšou súbornou kolekciou tlač. a rukopisov z 16.–18. storočia je unikátna zbierka bývalého pražského a zemského rabína Davida Oppenheimera (1664–1736), uložená v súčasnosti v Bodleian Library v Oxforde. Z ďalších ucelených zbierok si zaslúži pozornosť knižná kolekcia H. Michaela v Britskom múzeu v Londýne, a v neposlednom rade knižnice nemeckých kresťanských hebraistov Johanna Chris-

⁴ Moritz Steinschneider, *Catalogus librorum hebraeorum in Bibliotheca Bodliana*, Berlín 1852. 3 zv. (reprint: Hildesheim: Olms 1998, 2 zv. pod skráteným názvom *Catalogus librorum hebraeorum*).

⁵ Jicchak Ajzik Benjacob, *Ocar ha-sefarim (Thesaurus librorum hebraeorum)*, Vilnius 1880.

⁶ Chajim Dov Friedberg, *Bejt ekeid sefarim (Bibliographical Lexicon of the Hebrew Printing)*. 2. ed., Tel Aviv 1951–54. 4 zv.

⁷ Ješajahu Vinograd, *Ocar ha-sefer ha-ivri (Thesaurus of Hebrew Book)*, Jeruzalem 1993–95. 2 sv.

⁸ K charakteristike „kramárskych piesní“ prv. naposledy Josef V. Scheybal, *Senžace pěti století v kramárské písní. Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*, Hradec Králové 1990.

⁹ K historickým piesňam Moritz Steinschneider, *Die Geschichtsliteratur der Juden in Druckwerken und Handschriften. I. Abteilung: Bibliographie der hebräischen Schriften*, Frankfurt a. M. 1905, a [Leopold] Löwenstein, *Historische Lieder*, Zeitschrift für hebräische Bibliographie 14, 1910, s. 125–127.

² K postaveniu židovských žien v pražskom ghette v tomto období prv. Jiřina Šedinová, *Židovské ženy v Praze v 16.–18. století*, Documenta Pragensia 13, 1996, s. 91–100.

³ K hebrejsko-jidiš bilingvizmu 16.–18. storočia v strednej Európe prv. Uriel Weinreich, *Nusach ha-sofrim ha-ivri-jidiš*, Lešonejnu 22, 5718/1957–58, s. 54–66.

tiana Wagenseila (1633–1705) a Olufa Gerharda Tychseny (1734–1815), ktoré tvoria dnes súčasť historických fondov univerzitných knižníc v Rostocku a Erlangene. Menšie „umelé“ zbierky originálnych tlačí existujú v rôznych európskych knižniciach (Paríž, Amsterdam, Frankfurt a. M., Mníchov, Bazilej), knižniciach v Izraeli (Jeruzalem, Tel Aviv) a USA (New York, Cincinnati).

Staršími jidiš piesňami venovali zvláštnu pozornosť izraelskí odborníci na čele s popredným bádateľom v tejto oblasti, Chone Shmerukom. V rámci dlhodobého výskumu staršej jidiš literatúry pripravovali pracovníci jidiš kabinetu (*Ha-club le-jidiš*) z Inštitútu judaistiky na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme kompletnú kritickú edíciu všetkých zachovaných jidiš „historických spevov“ z 17.–18. storočia. Z nádejného edičného projektu sa nakoniec realizovalo len niekoľko špeciálnych monografií a štúdií z okruhu tohto inštitútu (Chava Turniansky¹⁰, Sara Cfatman¹¹ ad.). Z pôvodného programu tvorí výnimku rozsiahle súborné vydanie biblických hier z rokov 1697–1750 v redakcii Chone Shmeruka.¹² Na európskej pôde sa rozvinul výskum staršej jidiš literatúry najmä v Nemecku. Už v 60. rokoch 20. storočia vznikli na niektorých nemeckých univerzitách zvláštné pracoviská na výučbu špecializovaného odboru – „Jiddistik“. Zo starších predstaviteľov treba spomenúť tiež priekopníka v tejto oblasti, breclavského rodáka Franza Josepha Beranka (1902–1967), autora niekoľkých monografií a desiatky štúdií o západoeurópskej vetve jidiš a jeho vývoja. Z mladšej školy sem patrí najmä Erika Timm¹³, Simon Neuberger¹⁴, Hermann Süss¹⁵ a ďalší.

Pôvodným cieľom tohto príspevku bolo síce podať obraz jidiš „ľudovej“ poézie v pražskom prostredí v jej stručnom historickom vývoji, ale vzhľadom na jej rozsiahly fond sa tu obmedzíme výlučne len na okruh neanonymných piesní so zvláštnym dôrazom na menej známych autorov, ktorí z pražského ghetta pochádzali, prí-

¹⁰ *On Old-Yiddish Biblical Epic*, International Folklore Review, 8, 1991, s. 26–33; *Yiddish „historical“ songs as sources for the history of the Jews in pre-partition Poland*, Polin, 5, 1989, s. 42–52; *The events in Frankfurt am Main (1612–1616) in „Megillas Vints“ in an unknown Yiddish „historical“ song*. In: Michael Grätz (ed.), *Schöpferische Momente des europäischen Judentums in der frühen Neuzeit*, Heidelberg: C. Winter 2000, s. 121–137.

¹¹ *Mekor u-mekorijut be-„Ma'ase-bicht“ ha-keadum be-jidiš „Ma'ase Westindija“ (Prag 1665) – mikra mivchan*, In: Jisrael Bartal (ed.), *Ke-minhag Aškenaz ve-Polin. Sefer jovel le-Chone Shmeruk (Studies in Jewish culture in honour of Chone Shmeruk)*, Jerusalem: Zalman Shazar Center for Jewish History 1993, s. 95–152.

¹² *Machazot mikra'im be-jidiš 1697–1750 (Yiddish biblical plays)*, Jerusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities 1979.

¹³ *Graphische und phonische Struktur des Westjiddischen. Unter besonderer Berücksichtigung der Zeit um 1600*. Tübingen: M. Niemeyer 1987; Elia Levita, *Paris un Wiene. Ein jiddischer Stanzeproman des 16. Jahrhunderts*. Eingeleitet, in Transkription herausgeb. und kommentiert von Erika Timm unter Mitarbeit von Gustav Adolf Beckmann. Tübingen: M. Niemeyer 1996.

¹⁴ Itskhok Niborski – Simon Neuberger, *Dictionnaire des mots d'origine hébraïque et araméenne en usage dans la langue yiddish*, Paris: Bibliothèque Medem 1997; *Pragmatische Aspekte der jiddischen Sprachgeschichte am Beispiel der Zenerene*, Tübingen: M. Niemeyer 1999; *Das Schwedisch lid. Ein westjiddischer Bericht über Ereignisse in Prag im Jahre 1648*, Original- und lateinschriftlich ediert, mit Einleitung und Kommentar versehen und herausgeb. von Simon Neuberger, Hamburg: Buske 2000.

¹⁵ *Sammlung Wagenseil*, Herausgeb. von Hartmut Bobzin and Hermann Süss, Erlangen: H. Fischer Verlag 1996. (Mikrofilm); Erika Timm – Hermann Süss, *Yiddish literature in a Franconian genizah. A contribution to the printing and social history of the seventeenth and eighteenth centuries*. Translated by Linda Archibald, Jerusalem: Akademon Press 1988 (založené najmä na výskume genizy synagógy vo Veitshöchheime).

padne nejaký čas v ňom pôsobili. Vo väčšine prípadov máme o nich len útržkovité biografické správy v podobe zachovaných náhrobníkov na starom židovskom cintoríne v Prahe alebo skúpe zmienky z kolofónov ich diel. Najmenej miesta venujeme internej analýze samotných tlačí z jednoduchého dôvodu: prevažná väčšina jidiš kníh a pamfletov z 16. až 18. storočia sú unikáty, existujúce v jedinom exemplári.¹⁶

Najstarším bezpečne doloženým autorom v tejto oblasti, ktorý v Prahe žil a pôsobil, bol JAAKOV B. ELIJA HA-LEVI z Teplíc¹⁷, zvaný tiež „Frum reb Jokev“. Spolu s Henocho, šamesom Staronovej synagógy, sa podieľal na edícii zbierky elegických modlitieb (*selichot*) s vlastným paralelným veršovaným prekladom do jidiš (1602).¹⁸ Okrem toho je známy ako autor niekoľkých nedatovaných jidiš piesní väčšinou náboženského,¹⁹ príp. i etického charakteru²⁰. Ich vznik možno klásť do prvej polovice 17. storočia. Jednu z nich, chválospev na Tóru, vydala jeho dcéra SOREL, pravdepodobne z pozostalosti, a dočkala sa vzhľadom na veľkú popularitu aj nejednej nedatovanej reedície.²¹

Podobný široký záber ako jeho predchodca mal MEIR B. ŠIMEON WARTER (WERTERS). Bol mimoriadne všestranným a plodným autorom: venoval sa skladbe jidiš ľudových piesní s náboženskou tematikou a podieľal sa zároveň na vydaniach i prekladoch hebrejských modlitebných kníh do jidiš, určených najmä židovským ženám (tzv. edície *techinot*).²² Hlavným motívom jeho poetických skladieb bola Biblia. Z jeho pôvodne rozsiahlejšej tvorby sa zachovalo rýmované rozprávanie o zasvätení Chrámu²³, dve alfabetické piesne na Dekalóg, *Ain schén nei lid*²⁴ a *Ain schén hailik lid*²⁵, a moralizujúca nábožná pieseň, *Gétlich lid*, o pomínutelnosti ľudského života.²⁶ Poďľa písmen hebrejskej abecedy zveršoval tiež modlitby k nasledovaniu pokánia na

¹⁶ K tejto štúdiu boli použité mikrofilmy originálnych tlačí z fondov Bodleian Library (Oxford), uložené v Jewish National and University Library v Jeruzaleme.

¹⁷ Pravdepodobne otec Mordechaja b. Jaakov Teplitza, editora hebrejského vydania Prísloví (Krakov 1582).

¹⁸ *Sefer selichot im targum aškenaz*, Praha 1602. V rokoch 1629–1770 vyšlo sedem ďalších vydaní tejto edície selichot.

¹⁹ *Frum r. Jakevi lid*. [Praha], [1. pol. 17. stor.]. 8°; *Zwai šene gétliche lider... auch is simchas tojre darbai*. [Praha], [ca. 1621]. 8°. [8] fol. Akrostich: Jaakov b. Eliahu.

²⁰ *Ain schén štraf lid... wi sich der mensch sol halten aso wört in got lassen ahen...* [Praha], [ca. 1620]. 8°. [4] fol. Akrostich: Jaakov b. Eliahu.

²¹ *Gar ain schén nei tojre lid*. Praha [medzi 1605–15]. 8°. Ďalšie vydania pochádzajú pravdepodobne z prvej polovice 18. storočia.

²² *Minchat oni*. Praha [1688]. Druhé, opäť nedatované vydanie, vyšlo v Prahe pravdepodobne v rozmedzí rokov 1689 až 1730. Zachoval sa i jeden mladší nedatovaný exemplár poľskej proveniencie, pravdepodobne Korecz 1817.

²³ *Binjan bejt ha-mikdaš*. [Praha], [ca. 1685–86]. 8°. 8 fol.

²⁴ *Di [Aseres hadivres] far taišeb... noch den alouf! bejs is es betracht...* Praha [ca. 1686–88]. 8°. [5] fol. Akrostich: Meir b. hr“r Šimeon chazak ve-amec. Na konci piesne je donátorský zápis o darovaní parochetu(?): „Meir b. r. Warter hot geneht das klaid lejuš malchus“.

²⁵ *Ausch di Aseres hadivres gétracht. Un' dem alef bejs nach gémacht. Be-nigun Kol mekadeš ševi'i ke-ru'uj lo oder Schemuel buch...* Praha [1685]. 8°. [4] fol. Na konci nasleduje akrostich mena autora, v iných nedatovaných vydaniach tieto údaje chýbajú.

²⁶ *Fun mentsch anfang bis zu sterben*. Praha [1688]. 8°.

báze kabalistických kníh *Šnej lucbot ha-brit a Brit Avraham*.²⁷ Pripisuje sa mu aj anonymné vydanie súboru asketických modlitieb pod názvom *Tikunej tešuva* (Praha 1698). Z veršov jednej piesne dokonca vysvitá, že viedol tiež prednášky v Starej škole. Meir Wärter zomrel vo vysokom veku 30. januára 1693 a je pochovaný na starom židovskom cintoríne v Prahe. Jeho syn Jaakov Wärter, povoláním krajčír, účinkoval podľa náhrobného textu ako spevák (*mešorer*) v Cikánovej synagóge (1733).²⁸

JAAKOV B. BINJAMIN WOLF TAUSK pochádzal zo starej pražskej rodiny, doloženej už v druhej polovici 15. storočia. Jeho príspevok do jidiš poetickej literatúry je poznamenaný nestabilným obdobím v očakávaní na blízky príchod Mesiáša, ktorá vyústila vystúpením „falošného Mesiáša“ – Šabtaja Cvi. Sám patril medzi jeho aktívnych prívržencov. V roku jeho predpokladaného „zahájenia mesiášského veku“ dokonca zložil rozsiahlu oslavnú poému v jidiš. Miesto tlače prvého vydania nie je známe, do úvahy pripadajú hebrejské tlačiarne v Amsterdame alebo v Prahe.²⁹

Jeho vzdialený príbuzný, HIRŠL B. JEHUDA TAUSK, zvaný Hiršl Weinschenk, bol pravdepodobne synom pražského kabalistu a pisára Jehudu Lejba b. Mišl Weinschena (zom. 1685), autora rukopisného zborníka luriánskej kabaly z pol. 17. storočia.³⁰ Hiršl Tausk je autorom žalospevu³¹ nad smrťou známeho pražského kantora Lipmana b. Moše ha-Kohen Poppera (zom. 1655).³² Hebraista a bibliograf Johann Christoph Wolf (1683–1739) vo svojej monumentálnej hebrejskej bibliografii, *Bibliotheca Hebraea* (Hamburg 1715–33), dokonca pripísal zosnulému kantorovi omylom autorsky veršované jidiš pojednanie o sviatku Chanuka – *Zos chanuke bichl* (Frankfurt an der Oder 1702). Jeho skutočným autorom je Elchanan b. Jisaschar ha-Kohen, pisár a kantor v Prostějove, neskôr v Kroměříži. Veršovaný nekrológ nebol doteraz známy prostredníctvom originálnej tlače, ale vďaka edícii nemeckého hebraistu a teológa Johanna Christoha Wagenseila v rámci jeho latinského prekladu a pojednania o talmudickom traktáte Sota.³³ Editor ju v snahe sprístupniť nežidovskej verejnosti republikoval celú v kvalitnej nemeckej transkripcii, pričom hebraizmy ponechal v pôvodnom grafickom znení. Pieseň bola nesmierne populárna a vyšla dokonca v 20. storočí v dvoch nezávislých edíciách.³⁴ Samotný originál bol objavený po-

merne nedávno, v starších fondoch univerzitnej knižnice v Rostocku, paradoxne v bývalej zbierke kníh J. Ch. Wagenseila.

Piesne NOACHA (ABRAHAM AŠER ZELIG) B. CHIZKIJA ÁLTSCHULA majú naopak na rozdiel od Hiršla Tauska špecificky optimistický až oslavný ráz. Hlavným námetom piesní sú najmä radostné a sviatočné príležitosti, k sviatkom Chanuka³⁵ a Purim,³⁶ na motívy melódie hebrejského pijutu *Achlu mi-šmanim*. I ďalšie piesne, svadobná s melodickým námetom *Halb schwarz – halb wais*,³⁷ a na počesť narodenia následníka trónu, opäť na motívy predchádzajúcej melódie.³⁸ Autor sám pôsobil podľa textu piesne ako kantor jednej z pražských synagóg v druhej polovici 17. storočia. Vzhľadom na jeho široké meno je zrejme, že bol často ťažko chorý, a behom týchto období získal niekoľko ďalších mien. V roku 1675 pracoval tiež ako korektor pre hebrejskú tlačiareň synov Jehudu Baka v Prahe.³⁹ Zomrel pravdepodobne krátko pred rokom 1680.

Na sviatočnú tému sa nám zachovala i hebrejsko-jidiš purimová pieseň, *Zemer na'e le-Purim*, MOŠE B. BÄR STEINKOPFA (Š“K) z Viedne.⁴⁰ Bilingválna skladba bola zložená na motívy nešpecifikovanej melódie, ale v tom čase ešte známej piesne rabi Šimona (*nigun me-ha-zemer šel ha-rav rabejnu Šimeon zc“h*).⁴¹ O autorovi nemáme veľa bližších biografických informácií. Z rodného mesta odišiel spolu s rodinou po vypovedaní Židov z Viedne a Horného Rakúska (1670). Krátko na to sa usadil na Morave, a nakoniec v Prahe, kde pôsobil ako učiteľ (*melamed*). Pravdepodobne bol činný aj ako korektor v niektorých z pražských hebrejských tlačiarní. Zomrel 22. apríla 1728 v Prahe. Jeho náhrobok chváli jeho pedagogickú a editorskú činnosť slovami: „punktáciu v Tanachu revidoval, bol zbehlý v Mišne i Gemare ako vytríbená vlna“.⁴²

Ďalšie poetické skladby majú viac-menej didaktický charakter s morálnym podtextom. Alfabetická nábožná pieseň kantora a predspeváka v Maislovej synagóge,

²⁷ *Tefila le-oni ki ja'atof. Vidujim ve-ha-tefilot mi-s[efer] ŠeLa“H im ejze miszmorim be-targum aškenaz*. Praha 1688. 4°. 4 fol. – V tejto zbierke modlitieb sa podielal zároveň na paralelnom preklade modlitieb do jidiš.

²⁸ Simon (Sinai) Hock, *Familien Prags*. Ed. David Kaufmann, Pressburg: A. Alkalay 1892, s. 120, č. 8711 a 8712.

²⁹ *Ain schën nei lid fun mašich*. S. I., 1666. 24°. 12 fol.; Wroclaw 1670; S. I. 1733. Prv. Kirjat sefer 10, 1938, s. 373.

³⁰ Hebrew Union College, Cincinnati: JCF Ms 5.

³¹ *Ain hibsch lid fun Lipman chazen [Popper]*. [Praha], [ca. 1656]. 8°. 4 fol. Podľa melódie „Brunš lík“.

³² Hock, *Familien Prags*, s. 254b, č. 9591.

³³ *Sota. Hoc est liber Mischnicus de uxore adulterii suspecta. Una cum libri En Jacob excerptis Gemarae, versione latina, & commentario perpetuo ... illustrata*. Altdorfi Noricorum, J. A. Sumtibus & W. Endteri, 1674, s. 83–88.

³⁴ K reedícii piesne A. C. Idelsohn, *Chazanim ba-kebilot mefursamot. I: Chazanej Prag*, Rešumot 5, 1927, 354–355; Schalom Ben-Chorin – W. E. Edinger, *Das Leb des Rabbi Lippmann Chasan aus Prag. Ein jüdisch-deutsches Gedicht aus dem 17. Jahrhundert*, Zeitschrift für Geschichte der Juden 6, 1969, č. 3–4, 75–184.

³⁵ *Kauft den zemer jungen un' maiden*. [Praha], [ca. 1676]. 8°. Incipit: *Mir welen zu singen beb. an / un' welen di leite wissen lan / worum assen mir chanuke ban*.

³⁶ *Kauft den zemer...* [Praha], [1676]. 8°. Incipit: *Hert mir zu, ihr lib. leit / last auch sagen was purim bedeit*.

³⁷ *Ain hibscher zemer fir chasen vekalo*. [Praha], [1676]. 8°. Incipit: *Ain gesang wil ich thun singen / guten wain wil ich schlingen*, so súbežným hebrejským textom: *Azavra bi-zman ve-eše chomer*. Akrostich: Noach Abraham Ašer Zelig b. Chizkija z rodiny A“Š [=Altschul].

³⁸ *Zemer iber kaiser Le'opold un' di kaiserin mit ihren lib. prinzen zu ehren*. [Praha], [1676]. 8°. Incipit je tiež bilingválny: *Ich wil got lob. mit gesang / di freid sol gewöhren lang*, resp. *Abatel bi-renana be-simchut tovalna*. Akrostich: Ašer Zelig b. Chizkija chazan.

³⁹ Jechiel b. Arje: *Ša'arej samajim*, Praha 1675; *Nevi'im u-ketuvim*, Praha 1675 (Steinschneider, *Catalogus*, col. 3016, č. 9020).

⁴⁰ *Zemer na'e le-purim*. [Praha], [prelom 17.–18. stor.]. 4°. – Jeho otec, Bär b. Moše Š“K, zomrel 12. 3. 1695 vo vysokom veku v Prahe. Jeho manželka Ester ho prežila o viac ako desaťročie (1710). K viedenskej rodine Steinkopf (Stainakopf) prv. Bernhard Wachstein, *Inschriften des alten jüdischen Friedhofes zu Wien*, Bd. I, Wien 1912, s. 220n.

⁴¹ Rovnaký nápev bol použitý v anonymnej piesni o Šimonovi Abelesovi, vytlačenej v Amsterdame 1695 (*Ain nei klog lid*).

⁴² Prv. Rašioho komentár k traktátu Chagiga, fol. 15b; Hock, *Familien Prags*, s. 363a, č. 8727. Jeho manželka Mirjam bola aktívnou členkou spolku Chevra kadiša. Zomrela pri pôrode v roku 1705 (Pinkas spolku Chevra Kadiša, fol. 65b; Židovské muzeum v Prahe, Ms 422). Na starom pražskom židovskom cintoríne ležia tiež jeho dcéry Bela (1741), Chejla (1739), Mirjam (1733) a Pesl (1737).

ŠELOMA B. NAFTALI, zvaného SINGER, nesie príznačný titul *Ain schen gotésfirchtig lid*.⁴³ Jej melódia je síce založená na hudobnom motíve nemeckej svetskej piesne (*Es fri' sich auf ain junger markgraf*), ale už úvodné verše svedčia o veľkej zbožnosti autora.⁴⁴ Šelomo Singer je známejší ako synagogálny skladateľ, jeho najvýznamnejším dielom je hebrejský chorál na motívy piesne Šeloma ha-Levi Alkabece, *Lecha dodi*, pre Maislovu synagógu v predvečer šabatu (*kabalat šabat*). Zaujímavosťou tejto skladby je, že chlapčenský spev mal byť sprevádzaný hrou na prenosný organ a iné hudobné nástroje (*be-ugav u-be-nevelim*).⁴⁵

K tejto piesni možno tiež priradiť rýmovanú satiru, *Jidischer štam*⁴⁶, o zanedbávaní židovských náboženských predpisov z pera JOSEFA B. JEHUDA HEILBRONNA. Jeho menovec, Josef b. Elchanan Heilbronn (Heilprin), pôvodom z Talianska, žijúci v druhej polovici 16. storočia v Poznani, je autorom niekoľkých pedagogických spisov a pomôcok k hebrejskej gramatike (*Am ha-jeled, Luach ha-dikduk*), ktoré vyšli na prelome 16. a 17. storočia v Prahe. Súčasťou tejto satiry je alfabetická nábožná pieseň *Ain schen gotlich lid* JOSEFA BERGELA⁴⁷, pravdepodobne i editora samotnej tlače. Úvodné verše tejto piesne sú zhodné so začiatkom anonymnej nedatovanej piesne z pol. 17. storočia o milostnom príbehu medzi štajerským rytierom a dcérou dánskeho kráľa.⁴⁸

Medzi ľudovými piesňami nachádzame i ženské mená, nielen editoriek (prípád Sorel, dcéry Jaakova Teplitza), ale aj autoriek celých skladieb. RIVKA BAT MEIR TIKTINER (TYKOCZYN)⁴⁹ je v staršej judaistickej literatúre známa predovšetkým ako autorka edukatívneho jidiš spisu pre ženy, *Meneket Rivka*.⁵⁰ Toto dielo je rozdelené do siedmych „brán“, v ktorých sa autorka zaoberá povinnosťami domácej panej, ktoré dopĺňa príkladmi z Talmudu a Midrašu. Jej príspevok k jidiš poetickej literatúre tvorí krátka pieseň k sviatku Simchat Tóra, na báze refrénu tzv. *halehja-žalmov*.⁵¹

Pôvodom z Poľska bola tiež pravdepodobne aj ŠEJNDL, manželka kazateľa Geršona b. Šemuel z Tarnogródu.⁵² Jej sa pripisuje oslavná poéma na Dekalóg, na motívy nápevu hebrejského pijutu *Chadaš šošani*.⁵³ Problematické je autorstvo piesne.

⁴³ Praha 1692. 8°. Akrostich: Šelomo b. Naftali.

⁴⁴ Incipit: *Ich efne main mund obne alen spot / zu singen un' zu schalen zu lob. den almächtigen got.*

⁴⁵ *Zemer na'e*. In: *Tefilot roš ebodeš*. Amsterdam 1678, fol. 21b.

⁴⁶ *Jidischer štam lid*. [Praha], [ca. 1713]. 8°. Incipit: „*Jidischer štam fun rechter art / ich mich bis albi gešpart*“.

⁴⁷ Prímenie Bergel sa v Prahe na sklonku 17.–18. storočia nevyskytuje, vo vydaní nočných modlitieb *Tikun keriat šema šel lejla* (Sulzbach 1712) sa uvádza ako nakladateľ Šemuel b. Jehuda Bergel z Budína.

⁴⁸ Incipit: „*O raicher got in dainom sol, helf uns bründen(?) / mat und zahl den jeicer ha-ra zu bezwingen*“.

⁴⁹ K jej osobnosti a dielu prv. Otto Muneles – Milada Vilímková, *Starý židovský hřbitov v Praze*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1955, s. 245–248.

⁵⁰ Praha 1609; 2. ed.: Krakov 1618. Táto tlač je veľmi vzácna, zachovala sa len v dvoch exemplároch. Donedávna bola známa len zo sekundárnej literatúry, najmä z latinskej dizertácie Gustava Georga Zeltnera, *De Rebecca Polona erudituram in gente judaica foeminarum rariori exemplo*, Altsdorf 1719.

⁵¹ *Simchas tojre lid*. Praha [pol. 17. stor.]. 8°.

⁵² Identická so Šejndl, manželkou Geršona, ktorá zomrela 21. 2. 1632 a je pochovaná na starom židovskom cintoríne v Prahe (Hock, *Familien Prags*, s. 399b, č. 8866).

⁵³ *Ain nei' schen lid auf Aseres badivres... gimecht warn be-nigen* [Praha], 1686. 8°. [5] fol.

V kolofóne tlače je síce uvedené, že *das lid hot gimecht maras Šendele ejšes mbor* „r Geršon b. Šmu'el mi-k"ke Tarnigrot, avšak akrostichon na titulnom liste znie *Meir [ben] hr"r Šimeon chazak*, ktorým nie je nikto iný ako vyššie zmienený Meir b. Šimeon Wärter, autor tematicky obdobného poetického chvalospevu. Zdá sa, že obe diela mali zhodného tlačiara, ktorý využil staršie tlačiarske dosky, použité pri prvej piesni. Pri tlači druhej zabudol odstrániť pôvodné meno, čím pieseň získala dvoch autorov. Jasnejší pohľad na túto „skutočnosť“ by priniesol až bližší komparatívny rozbor textu oboch vzácných tlačí.

Tretia ženská autorka, TOJBE PAN, dcéra Mošeho Lejba Pitzkera, bola na rozdiel od svojich predchodkýň rodáčkou priamo z pražského geta. Jej manžel, Jaakov Pan, zastával významné funkcie v pražskej židovskej obci a bol vážnym členom pražského pohrebného spolku Chevra Kadiša.⁵⁴ Jej krátka pieseň je napísaná v štýle liturgickej suplikácie (*bakaša*) na motívy melódie hebrejského pijutu *Adir ajom ve-nora*.⁵⁵ V poslednom verši podáva autorka dokonca krátke autobiografické údaje: *Wen jetzt wolt wisen, wer das lid hot gemacht, Taube, waib des r. Jakev Pan, hot es dertracht, tochter des ehrwürdigen rabi Lejb Pitzker z"l, der ewige meg' behiten uns all!* Tojbe Pan zomrela 5. júla 1707 v Prahe a je pochovaná na starom židovskom cintoríne.⁵⁶

Z historických piesní, popisujúcich rôzne smutné udalosti z pražského geta, u ktorých poznáme i meno autora, treba na prvom mieste uviesť alfabetickú pieseň JECHIELA MICHAELA B. ABRAHAM ZALMAN, rodáka z Mikulova.⁵⁷ Pieseň sugestívne popisuje následky ničivého požiaru, ktorý postihol pražské geto 30. júna 1689. Autor pôsobil v Prahe ako šames v jednej z pražských synagóg. Hoci meno autora sa nachádza v akrostichu piesne, jej vydavateľom je Elija b. Šemuel Fajbiš Bachur z Prahy.

K morovej epidémii v Prahe, ktorá zúrila v dňoch 22. 7. až 19. 12. 1713 (28. tamuz 473 až 7. tevet 474) vzniklo niekoľko menších skladieb. Najrozsiahljšia z nich, žalospev MOŠEHO B. CHAJIM EISENSTADTA, má jednoduchý titul *Ain nei' klog lid*. Bola zložená na motívy melódie piesne o prostějovských martýroch.⁵⁸ Historickou zaujímavosťou piesne je pripojený štatistický zoznam židovských obetí deň za dňom počas celého obdobia morovej epidémie. Prvé nezachované vydanie tejto tlače vyšlo pravdepodobne v Prahe v tom istom roku, druhé bolo vytlačené v Amsterdame po

⁵⁴ Pinkas spolku Chevra Kadiša, fol. 88b: *auf rabi Jakev Pan* (Židovské muzeum, Praha: Ms 422).

⁵⁵ *Ain schen lid [nei] gemacht bilešon techino... išt's ausgetracht*. [Praha], [ca. 1686]. 8°. 2 fol. Incipit: *Her got du bišt derbarmig drum naig daine obren zu uns her*.

⁵⁶ Hock, *Familien Prags*, s. 253a, č. 5022.

⁵⁷ *Srejsje lid fun Prog*. [Praha], [1689]. 8°. 4 fol. Incipit: *El male rachamim du bišt gor hoch erhaben*. Steinschneider sa domnieval, že ide o Jechiela Zalmana Muschatelsa, svoju teóriu ale nepodložil konkrétnym dôkazom.

⁵⁸ Prv. Steinschneider, *Catalogus*, col. 572, č. 3692. Jej text publikoval Jakob Freimann, *Geschichte der Juden in Prossnitz*. Jahrbuch der jüdisch-Literarischen Gesellschaft, 15, 1923, s. 46–53.

roku 1714.⁵⁹ Litografický reprint tejto piesne vyšiel v rámci súkromneho počínu neznámeho editora koncom 19. storočia.⁶⁰

Druhý literárny príspevok k tejto tragickej udalosti je z pera JISASCHARA BERLA B. JISASCHAR K“C, ktorý pochádzal zo starého pražského rodu kníhtlačiarov, Gersonidovcov. Autor sám bol nielen činný v rodinnej tlačiarni, pôsobil ako sadzač a korektor v židovskej tlačiarni vo Fürthe (1691) a o rok neskôr v rodnom meste, ale dokonca počas tohto moru stratil niekoľkých svojich najbližších: syna Abrahama (22. 10. 1713) a vnuka Eliju (17. 11. 1713). Jeho veršovaný popis udalosti bol zložený podľa melódie hebrejského pijutu *Adir ajom ve-nora*, pravdepodobne za pomoci žalospevu Mošeho Eisenstadta.⁶¹ Z tohto obdobia pochádza aj anonymný rýmovaný popis morovej epidémie *Ferlauf den ipus*⁶² a jidiš kajúcna modlitba (*kina*) na cintoríne za tých, čo zomreli na mor od MATITJU B. MEIR SOBOTKU.⁶³

Ničivému požiaru, ktorý postihol pražské geto v predvečer šabatu 18. mája 1754, je venovaný veršovaný popis v 28 strofách, *Sreffe lid* ABRAHAMA MOŠEHO B. DAVID LATZA.⁶⁴ Táto pieseň je nielen poslednou „historickou piesňou“ z pražského prostredia, ale zároveň i poslednou originálnou skladbou tohto druhu publikovanou na území Čiech. Týmto dielom sa symbolicky uzavrela jedna zaujímavá kapitola židovskej literatúry, ale zároveň bolo aj labuťou piesňou jidiš tlačenej literatúry v českých zemiach. Posledné stopy jidiš v pražských hebrejských tlačiach ešte odznievali v bilingválnych vydaniach Biblie a židovskej liturgickej literatúry na konci 18. storočia, kým ju spočiatku čiastočne a ku koncu prvej polovice 19. storočia úplne nevytlačila nemčina.

“HEAR THE NICE SONG...” OLD YIDDISH POETRY IN PRAGUE AND ITS COMPOSERS IN THE 17TH–18TH CENTURIES

Abstract

This short study gives a brief historical survey of non-anonymous popular poetry with religious content, written in Old Yiddish (*judendeutsch*) in Prague in the 17th and 18th centuries. Only some fifteen authors of Prague origin are known on the basis of forty songs and poems printed there. They were acting mainly as synagogal cantors (Jacob b. Elia Teplitz, Meir b. Shimeon Wärter) and beadles (Yecheiel Michl b. Abraham Zalman), teachers (Moshe b. Bär Steinkopf) or working in a Hebrew printing factory in Prague (Noach b. Hezekiah Altschul, Isaschar Berl Katz). Among them are known to be three women, who were composers of

⁵⁹ Incipit piesne znie: *Almechtiger got in dainem himelraich*.

⁶⁰ Jidiš „historické“ piesne k tejto udalosti zhrnula Chava Turniansky, *Yiddish song as historical source material. Plague in the Judenstadt of Prague in 1713*, In: Ada Rapaport-Albert – Steven J. Zipperstein (eds.), *Jewish Studies. Essays in Honour of Chimen Abramsky*, London: P. Halban 1988, s. 189–198.

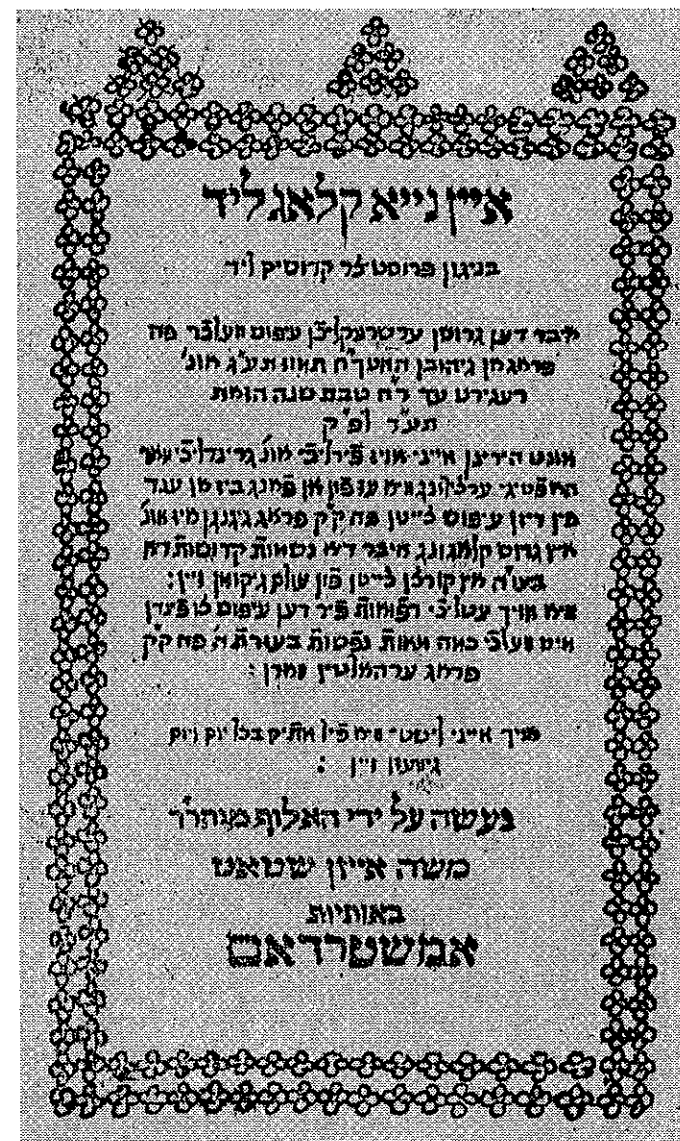
⁶¹ *Ipus lid fin*[!] *Prog*, Praha 1714. 8°. 6 fol. Incipit: *Wi zu tun den liben got haben mir [wir] gerufen*.

⁶² Praha [1714]. 12°. 6 fol. Niektoré bibliografie chybné pripisujú tento spis Mošemu Eisenstadtovi, autorovi *Ain nei' klog lid*.

⁶³ *Ain nei' tebimo fun di laut di da sain geštorbn in der magesfo*, Praha 1719. 8°.

⁶⁴ *Sreffe lid*, Praha [1754]. 8°. 6 fol.

Yiddish popular songs, namely Rivka b. Meir Tikliner, Toybe Pan and Sheindl, wife of cantor Gershon b. Shemuel of Tarnogród. Special attention is given to the so-called “historical songs” in which negative events from the life of the Prague ghetto are described (the fires in 1689 and 1754, plagues of 1713–14).

Pieseň Mošeho b. Chajim Eisenstadta o more v Prahe v roku 1713 (litografický reprint z konca 19. stor.)